

Saksfremlegg

Arkivsaksnr: 2015/4036-0

Saksbehandler: Tore Tødås

Dato: 03.06.2015

Utvalg	Utvalgssak	Møtedato
Børgefjell nasjonalparkstyre	20/2015	23.06.2015

Søknad om tillatelse til flyging lavere enn 300 m i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark – Luftforsvaret

Forvalters tilrådning

Med hjemmel i verneforskriften for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark har Byrkije nasjonalparkhkeståvroe/Børgefjell nasjonalparkstyre fattet følgende vedtak:

- Søknad fra Luftforsvaret om dispensasjon fra verneforskriftens § 3, punkt 6.1 for lavtflyging i hele Børgefjell nasjonalpark ut 2015 avslås.
- Søknader om dispensasjon ihht. verneforskriftens § 3, punkt 6.3 i. må være definert til konkrete øvelser og/eller tidsrom og områder. Dette for at nasjonalparkstyret skal kunne foreta faglige vurderingene av søknaden ift. påvirkningen aktiviteten vil ha i tidsrommet og området.

Begrunnelse

Nasjonalparkstyret mener at en generell dispensasjon uten begrensinger i tid og område ikke kan innvilges ift. myndigheten som ligger i verneforskriftens § 3, punkt 6.3 i. Lavtflyging over hilokaliteter for fjellrev kan medføre skade på fjellrevbestanden, noe som vil være uheldig for en allerede sårbar art. Fjellreven ble en prioritert art i Kongen i statsråd 23. januar 2015, noe som betyr at arten skal spesielt hensynstas. Førre-var-prinsippet i Nml § 9 må derfor tillegges vekt, dette også i forhold til at foreliggende forskning tilsier at lavtflyging i fjellrevområder bør unngås. Støy og forstyrrelser i verneområdet er også forhold som tilsier at søknaden om generell dispensasjon avslås.

Saksopplysninger

Hjemmelsgrunnlag

- Forskrift om verneplan for Børgefjell, vedlegg 1, vern av Børgefjell/Byrkije nasjonalpark, Grane, Hattfjelldal, Røyrvik og Namsskogan kommuner, Nordland og Nord-Trøndelag

Bakgrunn

I mail av 03.06.2015 søker Luftforsvaret om dispensasjon fra verneforskriften for lavtflyging i Børgefjell nasjonalpark.

Det søkes om tillatelse til flyging med militære fly lavere enn 300 m over bakken med en nedre begrensning for flygingen på 90 m. I søknaden opplyses det om at Børgefjell nasjonalpark ligger innenfor Ørlands alternative lavflygingsområde. Primært brukes Trollheimen, Dovrefjell og Rondane.

Det opplyses videre at det ikke er planlagte øvelser i området Børgefjell i resten av 2015. Men at det vil kunne være oppdukkende behov for å bruke Børgefjell. Behovet vil ligge i snitt på ca. 1-2 flygninger i måneden med 2-4 fly, da grunnet med ugunstige værforhold i de primære områdene.

Når det gjelder lavtflyging i Børgefjell er det en forhistorie som det er viktig å ha med seg i de videre vurderingene. Forsvaret har i flere år brukt Børgefjell for lavtflyging i strid med verneforskriften. I 2012 rapporterte fjelloppsynet om lavtflyging i Børgefjell til Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag ba ut fra dette om en redegjørelse fra Luftforsvaret med spørsmål om lavtflygingen faktisk hadde funnet sted. I samme brev ble det redegjort for at flyging ifb. med øvelser krever dispensasjon fra verneforskriften.

Luftforsvaret erkjente i brev av 27.11.2012 at den nevnte flyging 3. oktober 2012 kunne betraktes som et brudd på verneforskriften, noe som ble beklaget. I samme brev anmodes det om at nødvendig luftoperativ virksomhet betraktes som militær operativ virksomhet relatert til verneforskrifter. Noe som betyr at flyging ifb. med øvelser skulle betraktes som militær operativ virksomhet jfr. verneforskriftens § 3 pkt. 6.2 a. og dermed ikke søknadspliktig.

Fylkesmannen stilte seg i tilsvar av 25.02.2013 undrende til denne anmodningen all den tid det står i «Bestemmelser for Militær Luftfart» at lavtflyging er tillatt i hele fastlands-Norge med unntak av bl.a. verneområder med lavtflygingsrestriksjoner. Ut fra dette presiseres det i brevet fra Fylkesmannen at *«all militær lavtflyging i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark i forbindelse med militære øvelser krever dispensasjon fra vernebestemmelsene for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark»*

I 2013 søkte Ørland Hovedflystasjon om dispensasjon fra verneforskriften for lavtflyging i forbindelse med den internasjonale øvelsen Arctic Tiger på Ørland flystasjon 17 – 28. juni 2013.

Søknaden ble delvis innvilget, da med kortere periode en omsøkt (24. – 27. juni 2013) samt vilkår om at lavtflygingen skulle foregå vest for Kvigfjell.

Hovedårsaken til redusert periode for flyging og at denne skulle foregå vest for Kvigfjell var av hensyn til fjellreven. Dette ut fra at siste halvdel av juni er den mest sårbare perioden for fjellrev og andre sårbare arter. Eventuelt lavtflyging over kjente lokaliteter for fjellrev kan medføre uopprettelig skade på fjellrevbestanden, noe som vil være uheldig for en allerede sårbar art.

Ved å sette den geografiske begrensingen ved lengdekoordinatet til Kvigfjell ble det meste av nasjonalparken skjermet for flyging ved denne øvelsen.

I 2014 ble det ikke mottatt søknader fra Luftforsvaret om lavtflyging i nasjonalparken.

Som en del av forberedelsene til styremøte sendte forvalter en fellesmail til aktuelle instanser som kunne ha behov for dispensasjon i Børgefjell. Luftforsvaret var en av mottakerne av denne mailen.

På grunnlag av denne sendte Luftforsvaret inn anmodning om å få foreta lavtflyging i Børgefjell. I søknaden vises det til verneforskriftens § 3, pkt. 6.2.a, som tillater militær operativ virksomhet, underforstått at Luftforsvaret mener at øvelse i utgangspunktet ligger inn under operativ virksomhet. Men at anmodningen fremsendes for at forvaltningsmyndighet kan angi til Forsvaret hvor eventuelle sårbare fjellrevhi befinner seg, slik at flyging rett over disse søkes unngått.

I søknaden henvises det også til et tidligere arbeid som er gjort i en interdepartementale arbeidsgruppen nedsatt 20.3.2007. Her skulle det foreligge et revidert utkast av som bl.a. gir anbefalinger i forhold til kriterier for lavtflyging i nasjonalparker. I dialog med Miljødirektoratet den 05.06.2015 ble det opplyst om at det aldri ble oppnådd enighet mellom departementene og at arbeidet ble avsluttet. Det finnes derfor ingen felles enighet om kriterier for lavtflyging i nasjonalparker. Miljødirektoratet er også tydelig på at øvelser ikke kan betraktes som militær operativ virksomhet.

Ut fra dette er også Nasjonalparkstyret av den klare formening at Forsvarets lavtflyging ifb. med øvelser ikke kan betraktes som militær operativ virksomhet. Det er kun ved «skarpe oppdrag» at dette inntreffer. På grunnlag av dette er ikke styret i tvil om at lavtflyging ifb. med øvelser er søknadspliktig.

Når det gjelder selve søknaden er tidsperioden angitt til å være resten av 2015, den er ikke relatert til en konkret øvelse. En må da tolke dette som at det søkes om en generell tillatelse som gjelder for hele året og hele nasjonalparken. Noe som praksis betyr opphevelse av lavtflygingsforbudet.

Vurderinger:

Kunnskapen om naturverdiene i Børgefjell og spesielt fjellreven ansees som god. Det har i flere år vært gjennomført registrering av fjellrev og ynglinger av fjellrev i Børgefjell og området ansees som den mest livskraftige delpopulasjonen i Norge og har derfor spesielt stor verdi både i nasjonal og skandinavisk sammenheng. Nasjonalparkstyret har benyttet

artskart, naturbase og rovbaser som kunnskapsgrunnlag. Det finnes viktige artsforekomster og viktige artsområder i de aktuelle områdene hvor det søkes om flyging.

Det er en målsetting for forvaltningen av Børgefjell nasjonalpark, jf. forvaltningsplanen, at motorferdsel skal holdes på et lavest mulig nivå. Utstrakt motorisert ferdsel i nasjonalparken vil ikke være i tråd med formålet om å bevare et stort naturområde tilnærmet fritt for tekniske inngrep, med store villmarkspregede områder for å sikre et naturlig forekommende plante- og dyreliv med bl.a. truede og sårbare arter (...).

Også verneforskriftens § 3 punkt 3.1 om at dyrelivet, herunder hi-, hekke-, myte-, gyte- og yngleplasser er fredet mot skade og unødvendig forstyrrelse (...) er en viktig retningslinje for vurderingen av effekten av forstyrrelse.

Et viktig moment er også unødvendig støy. Dette er ikke tillatt ihht. verneforskriftens § 3 pkt. 7.3 hvor det står at: *Unødig støy skal unngås. Bruk av motordrevet modellfly, modellbåt, isbørre o.l. er forbudt.* For en fjellvandrer som vil oppleve den forventede ro og stillhet som skal være i en nasjonalpark vil det virke langt mer støyende med flere jagerfly i 90 meters høyde ift. et modellfly.

Det er ikke godt dokumentert hvilken påvirkning lavtflyging har på dyrelivet i området med fly som avgir mye støy i korte tidsrom. I pelsdyroppdrett er det påstått av valper kan bites i hjel av tispene ved plutselige støypåvirkninger og stress pga. militær lavtflyging. Om dette også er tilsvarende for fjellrev er det ikke funnet dokumentasjon på, men kan heller ikke avvises. Det er også ukjent hvilken påvirkning dette har på andre dyrearter i et område som utsettes for slik støy.

For å framskaffe dokumentasjon på dette er det tatt kontakt med NINA (Norsk institutt for naturforskning) som for tiden arbeider med et notat til Miljødirektoratet på dette. NINA utarbeidet også et notat i 2008 som omhandlet temaet ut fra gjeldene kunnskap. I notatet ble det bla. konkludert med:

«Med bakgrunn i at fjellreven er en kritisk truet art og kanskje en av Norges mest truede pattedyr, vil vi sterkt anbefale en restriktiv føre var holdning imot lavtflyging over områder der fjellreven finnes naturlig utbredt og i områdene i tilknytning til avlsstasjonen for fjellrev på Dovrefjell. Dette gjelder også områdene på Dovrefjell der fjellreven er satt ut»

Etter at dette ble skrevet har fjellrevene også blitt en prioritert art, noe som tilsier økt beskyttelse.

Kunnskapsgrunnlaget ansees ut fra ovennevnte som tilstrekkelig for å fatte vedtak i saken (Jf. Nml § 8).

Tidsperioden aktiviteten gjennomføres på har også betydning for om naturmiljøet påvirkes negativt eller ikke. Eventuelt lavtflyging over kjente hilokaliteter for fjellrev kan medføre uopprettelig skade på fjellrevbestanden, noe som vil være uheldig for en allerede sårbar art. Føre-var-prinsippet i Nml § 9 må derfor tillegges vekt.

Lavtflyging medfører fare for forstyrrelser som kan medføre direkte og indirekte stressreaksjoner eller unnvikelsesatferd. Hekke- og yngleperioden er sårbare perioder for

fugle- og dyrearter, og unødige forstyrrelser bør unngås. I Børgefjell kan denne perioden gå inn i juli måned. Motorisert ferdsel er antatt å være en økende negativ faktor for fjellreven, jf. handlingsplan for fjellrev, og det er derfor svært viktig, spesielt ut fra hensynet til denne arten at det tas særskilte hensyn under lavtflygingen. Den samlede belastningen på fjellrev og andre sårbare arter i Børgefjell vil øke med bakgrunn i lavtflygingen (Jf. Nml § 10)

Konklusjon:

At lavtflyging i forbindelse med øvelser krever dispensasjon fra verneforskriften er etter nasjonalparkstyrets mening klarert i saksforberedelsene. Det kan unntaksvis gis dispensasjon for slik lavtflyging forutsatt at dette ikke medfører skade på verneverdiene i området. Eneste muligheten nasjonalparkstyret har for å regulere dette er ved å sette vilkår ift. tidspunkt og områder som flygingen kan foregå ut fra kunnskapsgrunnlaget.

Søknaden som nå er opp til behandling omhandler ingen konkrete øvelser eller tidspunkt. Det søkes om å få bruke Børgefjell som reserveområde ut 2015. Dette blir da å oppfatte som en generell dispensasjon fra verneforskriften.

Ut fra dette avslår nasjonalparkstyret søknaden da den ikke er relatert til et begrenset tidsrom som kan vurderes opp mot tidsrommet og områdets sårbarhet. Luftforsvaret må i evt. framtidige søknader relatere aktiviteten til konkrete øvelser og tidsrom. Dette sammenholdt med at aktiviteten strider mot verneformålet som redegjort for i saksutredningen.

Vedlegg:

- Søknad av 03.06.2015 om tillatelse til flyging lavere enn 300 m i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark – Luftforsvaret
- Brev av 03.10.12 fra Namsskogan fjellstyre. Rapport om Jagerfly i Børgefjell nasjonalpark.
- Brev fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag av 17.10.12. Ber om redegjørelse for lavtflyging i Børgefjell / Byrkije nasjonalpark.
- Brev fra Luftforsvaret av 27.11.2012 vedr. Redegjørelse for lavflyging Jagerfly i Børgefjell nasjonalpark 03.10.2012
- Brev av 25.02.2013 fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Tilbakemelding på Forsvarets redegjørelse for lavtflyging i Børgefjell / Byrkije nasjonalpark

Fra: Næss, Terje[tenass@mil.no]

Dato: 03.06.2015 18:51:32

Til: Tødås Tore

Kopi: Rushfeldt, Trygve; Bøthun, Vegard; Nordskog, Hans Jørgen

Tittel: Tillatelse til flyging lavere enn 300 m i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark

Hei,

Med henvisning til forskrift om verneplan for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark § 3, pkt 6.3.i, bes Forvaltningsmyndigheten inntil videre gi tillatelse til flyging med militære fly lavere enn 300 m over bakken i parken. Nedre begrensning for flygingen vil i sommer/høst ikke være lavere enn 90m. Børgefjell ligger innenfor Ørlands alternative lavflygingsområde. Primært brukes Trollheimen, Dovrefjell og Rondane. Det er ingen planlagte øvelser i området Børgefjell i resten av 2015. Dog vil det kunne være oppdukkende behov for å bruke Børgefjell. Behovet vil ligge i snitt på ca 1-2 «fligheter» i måneden med 2-4 fly, da grunnet med ugunstige værforhold i de primær områdene.

Det vises forøvrig til den interdepartementale arbeidsgruppen nedsatt 20.3.2007 sitt forslag av 26.9.2008 og Direktoratet for naturforvaltnings reviderte utkast av 22.10. 2010, som bl.a. gir anbefalinger i forhold til kriterier for lavflyging i nasjonalparker, der bl.a. verneformål knyttet til fjellrev innebærer at lavflyging skal unngås mellom 1. mai og 15. juli. Det vises også til verneforskriftens § 3, pkt 6.2.a, som tillater militær operativ virksomhet.

Anmodningen over fremsendes imidlertid for at forvaltningsmyndighet kan angi til Forsvaret hvor eventuelle sårbare fjellrev hi befinner seg, slik at flyging rett over disse søkes unngått. Villrein og lomvi er andre dyrearter som arbeidsgruppen anbefalte skulle tas særlig hensyn til, men disse artene finnes vel ikke i dette området.

Mvh

Terje Næss

Oberst(p)/Saksbehandler/Deltid

LOI/LSS/L&F/Lavfly/Luftfartshindre

Rygge Flyst/Stjerneb/111/Vest

0530-8211 / 69 23 82 11

Mob 48 20 63 23

Statens naturoppsyn.
Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.

Rapport vedrørende oppsynstur i Børgefjell nasjonalpark 3.10.2012.

Onsdag 3. oktober var jeg på en rutinemessig oppsynstur i Namsskogans del av Børgefjell nasjonalpark.

Klokken 13.00 var jeg i området Namskroken, Mattisflya. Da kommer det 2 jagerfly flygende nordover fra retning Namsvassdammen, over Mattishaugen og videre opp gjennom Storelvdalen, kort tid etterpå 2 jagerfly til i samme rute som de 2 forrige. Høyden over bakken kunne ha vært oppimot 100m.

Etter en stille stund på ca 20 minutter gjentar dette seg, nå i motsatt retning flygende sørover over Namsvassdammen og 2 x 2 jagerfly.

Dette er i strid med vernebestemmelsene for nasjonalparken både når det gjelder lavtflyging (under 300 meter) og støyforurensning.

Jeg gjorde forsøk på å ta bilder av flyene, men fotoutstyret er dessverre litt mangelfullt til slike oppdrag.

Namsskogan 10.10.2012

Reidar Smalås.
Fjelloppsyn.

Ørland Hovedflystasjon
Postboks 800, Postmottak
2617 LILLEHAMMER

Ber om redegjørelse for lavtflyging i Børgefjell / Byrkije nasjonalpark

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag mottok den 10. oktober 2012 rapport fra Namsskogan fjellstyre v/Reidar Smalås om lavtflyging (under 300 meter) av jagerfly den 3. oktober 2012 i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark (se vedlegg).

I henhold til verneforskriften for Børgefjell nasjonalpark er all motorisert ferdsel på land og vatn, og i lufta under 300 meter forbudt (Jf. verneforskriftens § 3, punkt 6.1). Dette er ikke til hinder for militær operativ virksomhet (Jf. verneforskriftens § 3, punkt 6.2a). For at forsvaret skal gjennomføre lavtflyging i forbindelse med øvelser kreves det dispensasjon fra verneforskriften. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, som er forvaltningsmyndighet for de områdene av Børgefjell nasjonalpark som befinner seg i Nord-Trøndelag, kan gi tillatelse til dette med hjemmel i verneforskriftens § 3, punkt 6.3i. Verneforskriften finner dere på lovdata sin hjemmeside: <http://www.lovdata.no/for/lf/mv/xv-20030829-1101.html>

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag har ikke mottatt søknad om tillatelse til lavtflyging, og har dermed ikke gitt tillatelse til lavtflygingen som ble gjennomført i Børgefjell nasjonalpark den 3. oktober d.å. Med bakgrunn i dette ber Fylkesmannen i Nord-Trøndelag om en redegjørelse for bakgrunnen til lavtflygingen og en forklaring på hvorfor det ikke ble innhentet tillatelse fra forvaltningsmyndigheten for Børgefjell nasjonalpark i forkant av lavtflygingen. **Frist for innsending av redegjørelsen settes til 1. desember 2012.**

Med hilsen

Bjørnar Wiseth
(e.f.)
Nestleder
Miljøvernavdelingen

Inge Hafstad
Seniorrådgiver
Miljøvernavdelingen

Dette dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen underskrift

Vedlegg

- 1 Rapport fra Namsskogan fjellstyre om lavtflyging i Børgefjell / Byrkije nasjonalpark den 3. oktober 2012

Kopi til:

Namsskogan kommune		7890	Namsskogan
Røyrvik kommune		7898	Limingen
Namsskogan fjellstyre		7890	NAMSSKOGAN
Direktoratet for naturforvaltning	Postboks 5672 Sluppen	7485	TRONDHEIM
Røyrvik fjellstyre		7898	Limingen
Fylkesmannen i Nordland	Molovn 10	8002	BODØ
Rådgivende utvalg for Børgefjell	c/o Hattfjelldal kommune	8690	HATTFJELLDAL
NP v/Asgeir Almås			
Statens naturoppsyn	Postboks 5672 Sluppen	7485	Trondheim

FORSVARET
Luftforsvaret

FYLKESMANNEN I NORD-TRØNDELAG
Saksnr. 12/5913-3
29.11.2012
MI
Av: Vår referanse 11/A
Off: 2012/040295-002/FORSVARET/614

1 av 2

Vår saksbehandler

MAJ(M) Trygve Rushfeldt, trushfeldt@mil.no
+47 72 51 21 35, 0550 2135
138 Luftving/LV STAB LED/A-3

Vår dato

2012-11-27

Tidligere dato

2012-10-17

Tidligere referanse

2012/5913

432.3

Til

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag
Postboks 266
7734 STEINKJER
NORGE

Kopi til

Forsvarets Militærgeografiske Tjeneste
132 Luftving
138 Luftving/338 skvadron
LOI

Redegjørelse for lavflyging i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark

1 Bakgrunn

Det vises til skriv fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag (tidligere referanse), der det bes om en redegjørelse for lavflyging med jagerfly i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark den 3. oktober 2012.

2 Drøfting

138 Luftving (LV) kan bekrefte at i forbindelse med Fighter Weapon Instructor Training (FWIT) i 2012 har F-16 jagerfly fløyet ned til 300 fot AGL (høyde over bakken) innenfor Børgefjell/Byrkije nasjonalpark på den angitte dato. I følge Forskrift om verneplan for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark (FOR 2003-08-29 nr 1101), er det i paragraf 6.1 pålagt forbud mot motorisert ferdsel på land og vatn, og i lufta under 300 meter (1000 fot AGL). Derimot så gir paragraf 6.2 unntak for motorferdsel i forbindelse med militær operativ virksomhet. 138 LV beklager at den luftoperative aktiviteten kan betraktes som et brudd på forskriften.

Ifm planlegging av lavflyging nyttes to karttyper, hhv kart i målestokk 1:250 000 (benevnt M517AIR-kart), og kart i målestokk 1:500 000 (benevnt Low Flying Chart). Børgefjell/Brykije nasjonalpark er tegnet inn på 1:250 000 kart, men ikke på 1:500 000 kart. Iht Bestemmelser for Militær Luftfart (D) punkt 12.4.2, skal begge kartseriene benyttes som referanse under planlegging. Ved flyging på angitte dato i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark har flygerne benyttet 1:500 000 kart i planleggingen i den tro at nødvendig informasjon var inntegnet på dette kartet. I dette tilfellet var ikke det riktig, og 138 LV beklager dette. Hendelsen er tatt opp med våre flygere.

Det gjøres for øvrig oppmerksom på at i Forskrift for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark, punkt 6.3, brukes begrepet "Forsvarets etablerte lavtflygingsområder". 138 LV vil påpeke at forskriften på dette punkt ikke er oppdatert, i det begrepet "Forsvarets lavtflygingsområder" ikke lenger er relevant. I motsetning til tidligere, hvor militær lavflyging kun var tillatt i bestemte områder, så er lavflyging nå mulig over hele landet, i den hensikt å ivareta fleksibiliteten og redusere belastningen på miljøet. Lavflyging er definert som flyging i lavere høyde enn 500 fot over bakken, med unntak av avgang eller landing. Iht Bestemmelser for Militær Luftfart (D) er lavflyging tillat i hele fastlands-Norge og over åpent hav, med unntak:

- over byer og tettbygde strøk,

Postadresse

Postboks 800 Postmottak
2617 Lillehammer

Besøksadresse

Flyplassveien 300
1590 RYGGE FLYSTASJON

Sivil telefon/telefaks

/

Militær telefon/telefaks

99/0500 3699

Epost/ Internett

forsvaret@mil.no
www.mil.no

Organisasjonsnummer

NO 986 105 174 MVA

Vedlegg

0

- over verneområder med lavflygingsrestriksjoner,
- over pelsdyrfarmer iht bestemmelsene gitt i Bestemmelser for Militær Luftfart (D) punkt 9.8,
- og i øvrige områder definert av Luftforsvaret ved Luftoperativt Inspektorat.

138 LV viser også til høringsuttalelse fra oss til Fylkesmannen i Nord-Trøndelag datert 26. september i år ifm opprettelse av planarbeid for etablering av Dåapma nasjonalpark. I den uttalelsen er det tatt utgangspunkt i Stortingets beslutning den 14. juni i år, hvor det slås fast at Ørland hovedflystasjon skal være fremtidig hovedbase for Forsvarets nye kampfly. Dette vil medføre økt flyaktivitet ut fra Ørland sammenlignet med i dag. Et viktig argument som ble lagt til grunn for at Stortinget fattet denne beslutningen, er den gode tilgangen til luftrom og treningsmuligheter Forsvaret har ut i fra Ørland. I uttalelsen er det spesielt påpekt Forsvarets behov for å kunne drive operativ treningsflyging over land i lavere høyder enn 1000 fot. Området Dåapma er viktig for den luftoperativ virksomhet på Ørland.

138 LV er kjent med at det i mange år har foregått et arbeid for å avklare forholdene rundt militær luftoperativ virksomhet og forskrifter gitt med hjemmel i Naturvernloven. Dersom militær operativ virksomhet ikke inkluderer militære luftoperasjoner, men kun kan relateres til oppdrag i krig eller oppdrag pålagt av NATO, så kan konsekvensene bli betydelige dersom dette gjøres gjeldene for alle fremtidige verneområder. Lavflyging er en helt nødvendig ferdighet som operative militære piloter på kampfly må beherske. Dersom det ikke kan påvises en betydelig ulempe ved flyging i 300 fot kontra 1000 fot, vil 138 LV anmode om at nødvendig luftoperativ virksomhet betraktes som militær operativ virksomhet relatert til verneforskrifter.

3 Konklusjon

138 LV erkjenner at den nevnte flyging 3 oktober 2012 kan betraktes som et brudd på verneforskriften og beklager dette. Planleggingen av flygingen ble ikke gjennomført iht de kartreferanser som Bestemmelser for Militær Luftfart (D) beskriver. 138 LV viser for øvrig til vår høringsuttalelse angående etablering av Daåpma nasjonalpark.

Tom Guttormsen
Brigader
Sjef 138 Luftving

Forsvaret Luftforsvaret
Postboks 800
2617 LILLEHAMMER

Tilbakemelding på Forsvarets redegjørelse for lavtflyging i Børgefjell / Byrkije nasjonalpark

Det vises til Forsvarets redegjørelse datert 27. november 2012 for lavtflyging i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag aksepterer Forsvarets beklagelse og erkjennelse av at flygingen den 3. oktober 2012 var et brudd på verneforskriften for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark.

I Forsvarets redegjørelse vises det til at verneforskriften for Børgefjell/Byrkije nasjonalpark ikke er oppdatert når begrepet «Forsvarets lavtflygingsområder» benyttes. Dette begrepet er ikke lengre relevant. Fylkesmannen er enig med Forsvaret om at verneforskriften skulle vært oppdatert på dette punktet. Imidlertid vil ikke en oppdatering av verneforskriften endre forutsetningene for lavtflyging i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark. Verneforskriftens § 3, punkt 6.1 sier at «*motorisert ferdsel er forbudt på land og vatn, og i lufta under 300 meter*». I forbindelse med militære øvelser kan forvaltningsmyndigheten med hjemmel i § 3, punkt 6.3i gi tillatelse til «*nødvendig militær lavtflyging i forsvarets etablerte lavtflygingsområder*». Fylkesmannen er enig i at dette punktet i verneforskriften bør oppdateres slik at begrepet lavtflygingsområder tas bort. Fylkesmannen vil ta initiativ ovenfor Direktoratet for naturforvaltning for å få endret ordlyden på dette punktet.

Forsvaret anmoder i sin redegjørelse datert 27. november 2012 om at nødvendig luftoperativ virksomhet betraktes som militær operativ virksomhet relatert til verneforskriften. I praksis betyr dette at Forsvaret anmoder om at all militær lavtflyging bør være tillatt i Børgefjell/Byrkije nasjonalpark. Fylkesmannen stiller seg noe undrende til denne anmodningen all den tid det står i «*Bestemmelser for Militær Luftfart*» at lavtflyging er tillatt i hele fastlands-Norge **med unntak av bl.a. verneområder med lavtflygingsrestriksjoner**.

Formålet med Børgefjell/Byrkije nasjonalpark er bl.a. å bevare et forholdsvis stort villmarkspreget område for å sikre biologisk mangfold og et naturlig forekommende plante- og dyreliv med truede og sårbare arter. Børgefjell er et av de eneste områdene i Fennoskandia med en bærekraftig bestand av fjellrev. Fjellrev er kategorisert som kritisk truet (CR) i den norske rødlisten av 2010. Den er også kategorisert som CR i Sverige og Finland.

Fjellreven er en av flere arter i Børgefjell som er sårbare for forstyrrelser i hekke- og yngletiden. I Børgefjell starter hekke- og yngletiden allerede i mars måned med at rovfugler som kongeørn og jaktfalk starter hekkeforberedelsene og den strekker seg til første halvdel av august.

Med bakgrunn i hensynet til Børgfjells truede og sårbare arter vil derfor ikke Fylkesmannen i Nord-Trøndelag akseptere at all militær lavtflyging skal tolkes som militær operativ virksomhet og være unntatt forbudet mot lavtflyging.

Dette betyr at all militær lavtflyging i Børgfjell/Byrkije nasjonalpark i forbindelse med militære øvelser krever dispensasjon fra vernebestemmelsene for Børgfjell/Byrkije nasjonalpark.

Med hilsen

Bjørnar Wiseth (e.f.)
Miljøverndirektør

Inge Hafstad
Seniorrådgiver
Miljøvernavdelingen

Dette dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen underskrift

Kopi til:

Namsskogan fjellstyre		7890	Namsskogan
Røyrvik kommune		7898	Limingen
Statens naturoppsyn	Postboks 5672 Sluppen	7485	Trondheim
Direktoratet for naturforvaltning	Postboks 5672 Sluppen	7485	TRONDHEIM
Fylkesmannen i Nordland	Molovn 10	8002	BODØ
Namsskogan kommune		7890	Namsskogan
Røyrvik fjellstyre		7898	Limingen

Til: Direktoratet for naturforvaltning

Kopi til:

Fra: Nina E. Eide

Emne: Forstyrrelse knyttet til forsvarets lavtflyging med jagerfly med fokus på rev

Dette notatet er skrevet med bakgrunn i en henvendelse fra Direktoratet fra naturforvaltning, med oppdrag å sammenstille relevant kunnskap knyttet til forstyrrelse på dyreliv i relevans til forsvarets lavtflyging med jagerfly. Dette notatet utgjør et av fire notat som er skrevet under denne henvendelsen, hvor dette notatet fokuserer utelukkende på forstyrrelse på rev/fjellrev. For generell innledning rundt problematikken *forstyrrelse i økologien* viser jeg til notat av Arne Follestad og Rolf Langvatn.

Fjellreven utryddingstruet

Med bakgrunn i at fjellreven er kritisk truet (Norsk Rødliste 2006) og sannsynligvis det mest utryddingstrua pattedyret vi har i Norge i dag, så er forstyrrelse på rev/fjellrev relevant under denne henvendelsen.

Tross over 70 år fredning, har bestanden aldri tatt seg opp igjen, men snarere gått ytterligere tilbake. Bestanden i Norge teller neppe mer enn ca. 50 voksne fjellrev og fjellrev i Norge er en del av den Fennoskandinaviske bestand på totalt ca 120 voksne individer. Fjellreven finnes hos oss i høyfjellsområder (se figur 1). Siden 1988 er det påvist yngling i følgende områder i Norge: Finse, Nordfjella, Rondane, Dovrefjell/Snøhetta, Lierne, Børgefjell, Saltfjellet, Rana, Narvik, Dividalen, Alta og Varangerhalvøya. Selv om vi ser at fjellreven fremdeles reproducerer i små isolerte restbestander, er det foruroligende at den i løpet av de siste tiåra har forsvunnet helt fra enkelte fjellområder som Dovrefjell og Hardangervidda. Bestandene i Indre Troms og på Saltfjellet er også kritisk små i forhold til en langsiktig overlevelse. I Norge er det bare den lokale fjellrevbestanden i Børgefjell som kan sies å huse en funksjonell bestand, der ynglinger av fjellrev observeres jevnlig, synkront med svingninger i smågnagerpopulasjonen. Fjellrevbestanden i Norge er presset under den kritiske bestandsstørrelsen som er nødvendig for å opprettholde bestandens naturlige dynamikk og overlevelse på lang sikt (Loison mfl 2001, Herfindal mfl upublisert), og det gjøres et omfattende arbeid med utredning og forskning rundt ulike tiltak med tanke på å redde fjellreven fra total utryddelse (DN 2003). Det er blant annet etablert en avlsstasjon for fjellrev, for å utrede muligheten for framtidig utsetting. Denne stasjonen er lokalisert til Dovrefjell, Sætherfjellet, 1300 moh (se figur 1, skravert område).

Lavflyging og forstyrrelse på rev

Det finnes ingen studier på lavtflyging og forstyrrelse knyttet til fjellrev eller rev fritt i naturen (verken rødrev eller fjellrev), men ettersom oppdrett av rev for pelsproduksjon er en etablert næring i Norge, er det naturlig å dra inn resultater knyttet til forskning på oppdrettsrev. Innenfor næringen har det alltid vært en målsetning å få fram et rolig gemytt hos revene, både gjennom avlsarbeide og gjennom forbedring av miljøet. Forskning viser at rev i farm i stor grad habituerer (venner seg til) ulik menneskelig påvirkning hvis denne gjentas over lengre tid og blir forutsigbart. Effekten av forstyrrelse og flystøy er et debattert tema i pelsdyrnæringen, ettersom mange i næringen hevder at flystøy forårsaket av jagerfly i enkelte tilfelle har forårsaket valpedrap hos farmrev tidlig i yngleperioden (se også Bakken 1994). Som et avbøtende tiltak har Luftforsvaret merket alle pelsdyrfarmer inn på flykartene og det er gitt retningslinjer for å ta hensyn i den sårbare yngletiden. Det har også vært praksis å betale ut erstatning dersom det "glipper" i forsvarets rutiner og valpedrap kan knyttes til overflygingstidspunkt. Oppdrettere rundt Folldal og Oppdal, i nær tilknytning til innflygingen til skyte- og øvingsfeltene på Dovrefjell/Hjerkinn oppgir å ha gjentatte problemer med valpedrap knyttet til flystøy (Kai-Rune Johannessen pers med), og forsvaret har også gitt erstatning i flere av disse tilfellene. Valpedrap blant farmrev var/er relativt vanlig forekommende, og blant sølvrever så fant man i 1993 at det ved fødsel var 37 % sannsynlighet for en valp å bli drept av tisper, og at 50 % av tispene var tilbøyelig til valpedrap (Braastad og Bakken 1993). I studien konkluderte man med at noen tisper var mer tilbøyelig til valpedrap enn andre, da de

som først hadde drept et år hadde høyere sannsynlighet for å gjøre dette også neste år og man anbefalte på grunnlag av dette at slike dyr bør tas ut gjennom rettet avlsarbeide. Det finnes imidlertid lite forskning som støtter grunnlaget for erstatningskravene. De to studiene som er gjort eksperimentelt har ikke funnet sammenheng mellom forekomst av valpedrap hos rev/reproduktiv suksess og flystøybelastning; sølvrev (Bakken m. fl. 1999), blårev (Pyykönen m. fl. 2007). Måling av atferdsresponser hos rev viser imidlertid at ganske mange reagerer eller er observante på lyden av fly. I en studie av Mononen mfl (2003), fant man fryktreaksjoner hos 30 %, årvåkenhet hos 42 % og likegyldighet hos 28 % av revetispene ved eksponering til flylyd.

Tabell 1 – eksperimentell forskning effekter av lavtflyging på farmrever.

Referanse	Forsøk – metode	Støykilde	Resultat
Bakken m.fl. 1999 (Norge)	6 sølvrevtisper med implanterte stressensorer (3 som dreper valper og 3 som ikke gjør det)	Opptak flystøy- 100dB Opptak maskinlyd – 90dB Opptak avfyrt skudd – 90dB	Ingen effekter på forekomst av valpedrap.
Pyykönen m fl 2007 (Finland)	160 blårevtisper - 80 forsøk og 80 kontroll (ikke oppgitt om valpedreper er med i forsøket)	Overflyging med jagerfly F18 Hornet interceptor og Hawk Mk 51, lydtrykk fra 85-121dB	Ingen effekter på reproduktiv suksess

Karakteristikker ved flystøy (etter Warberg m. fl. 2001, Forsvarets områder for lavtflyging NOU)

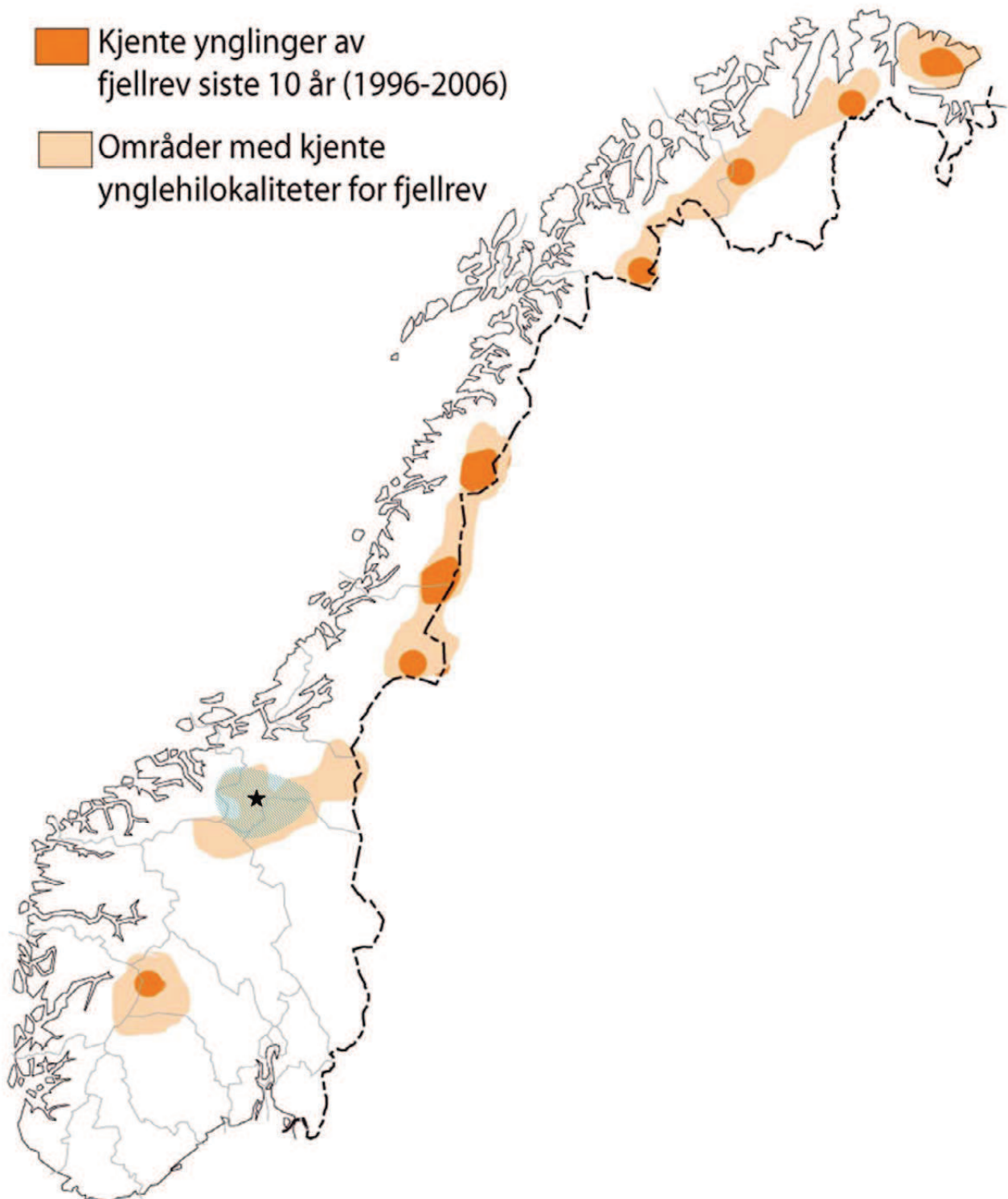
Type flystøy er helt avgjørende, og ulike flytyper har et svært ulikt støybilde. Flystøy fra jagerfly under manøvrering har et helt annet støybilde enn et jagerfly under lineær forflytning. Slik jagerfly også har et annet støybilde enn rutefly. Lyd fra lavtflygende jagerfly karakteriseres av høyere lydnivå, rask stighetid (dB/s) og mer impulsstøy. Horisontal flyging med lite manøvrering har ved 200 fot har et lydtrykk på 102 dB, mens manøvreringsflyging har et lydtrykk på 115dB ved samme høyde. Luftfuktighet, vind og temperaturforhold har også stor innvirkning på støybildet, det samme har trolig også lokal landskapsutforming. Det framgår lite informasjon om maksimal støybelastning under spesielle forhold og støybelastningsbilde trolig så forskjellig i ulike geografiske områder at det bør kartlegges og tilpasses lokalt der dette oppfattes som et problem. Det kan derfor være vanskelig å etablere generelle retningslinjer for større geografiske områder.

Dersom støykilden er forutsigbar har støypåvirkningen trolig liten innvirkning ettersom rev kan habituere gjennom gjentatt påvirkning, man har f. eks ikke hatt særlig problem med valpedrap i en revefarm som ligger like i utkanten av flystripa ved Bodø flyplass (Kai-Rune Johannessen pers. med.).

Betraktende oppsummeringer

- Eksisterende kunnskap om effekter av lavtflyging på rev er begrenset og overnevnte studier (tabell 1) kan ikke betraktes som tilstrekkelig dokumentasjon mht til å si at lavtflyging ikke har en effekt på forekomsten av valpedrap. Studiet av Bakken m.fl. (1999) har trolig for lav støybelastning for å kunne sies å være relevant. Valpedrap i pelsdyrfarmer er beskrevet å skje under svært spesielle forhold da lydtrykket trolig overstiger det som er brukt i disse studiene. Det framkommer ikke om studien av Pyykönen m. fl. (2007) inkluderer rever som er såkalte "valpedreper". Valpedrapsprosenten fremkommer vesentlig lavere (10-17 %) i dette studiet enn i studiet av Braastad og Bakken (1993). I det finske studiet (Pyykönen m. fl. (2007)) fremkommer forsvaret også som deltaker i publikasjonen.
- Det framstår som særdeles viktig i det videre arbeidet at man kartlegger støybildet til jagerfly under manøvrering vesentlig bedre, særlig med hensyn til maksimalt støynivå og ekstreme forhold, da det er trolig dette som er utslagsgivende. Videre utredning/forskning bør designes med utgangspunkt i ekstreme støybilder. Forsøk bør kanskje legges til områder der flystøy oppleves som et problem og ikke til forsøksdyrgårder hvor dyr allerede er tilvendt vesentlig mer handtering enn i vanlige oppdretsgårder. Det kan også være topografiske og landskapsmessige utforminger som påvirker fordelingen av lydtrykket.
- Forespørsler rundt om i næringen og kontakt med Norges Pelsdyravslag bekrefter at det er et betydelig kunnskapsbehov knyttet til temaet.
- Med bakgrunn i at fjellreven er en kritisk truet art og kanskje en av Norges mest truede pattedyr, vil vi sterkt anbefale en restriktiv føre var holdning imot lavtflyging over områder der fjellreven finnes naturlig utbredt og

i områdene i tilknytning til avlsstasjonen for fjellrev på Dovrefjell. Dette gjelder også områdene på Dovrefjell der fjellreven er satt ut.

Figur 1: Viser tidligere utbredelse av fjellreven slik vi kjenner den gjennom gamle hilokaliteter. Dette gir nok langt fra et riktig bilde av den historiske utbredelsen, da det er bare de siste 25 åra man har kartlagt fjellrevhi

systematisk. Figuren viser også i hvilke fjellområder det har vært yngling av fjellrev de siste 10 åra. Avlsstasjonen for fjellrev er markert med en stjerne, og den ligger i nordøstre utkant av Dovrefjellmassivet. Utsettingsområde for 16 fjellrevvalper i 2007 var også i Dovrefjell (skravert grått).

Særlig sårbare perioder for fjellreven

Parringstiden mars–april: I områder hvor det er lite naturlig forekommende fjellrev, er sannsynlig parringstiden en kritisk periode som følge av populasjonsstørrelsen, men det er ikke grunn til å anta at flystøy kan påvirke dette.

Yngletiden mai – medio juli (fra fødselstidspunkt til de kommer ut av hiet første gang – ca 4 uker): Fødselstidspunkt kan variere fra midt i mai til slutten av juni, trolig avhengig av mattilgangen. Det ser ut til at de første dagene er de mest kritiske fram til syvende dag etter fødsel og at dødeligheten går ned etter det. Dødelighet som følge av sult går eventuelt opp gjennom sommeren.

Valpeperioden juni–juli (etter at valpene har kommet ut av hiet og 4 uker framover): Det er ikke grunn til å anta at flystøy har innvirkning i denne perioden.

Referanser

- Herfindal, I., Linnell, J.D.C., Elmhagen, B., Andersen, R., Frafjord, K., Henttonen, H., Kaikusalo, A., Mela, M., Tannerfeldt, M., Dalén, L., Strand, O., Eide, N.E., Landa, A. & Angerbjörn, A. Population persistence in a landscape context: the case of endangered arctic fox populations in Fennoscandia (in prep).
- Braastad, B.O. & Bakken, M. 1993. Maternal infanticide and periparturient behaviour in farmed silver foxes *Vulpes vulpes*. *Applied Animal Behaviour Science* 36:347-361.
- Bakken, M. 1994. Infanticidal behaviour and reproductive performance in relation to competition capacity among farmed silver fox vixens, *Vulpes vulpes*. - Dr. scient. avhandling, zool. inst., UNIT.
- Bakken, M., Moe, R.O., Smith, A.J. & Eriksrød Selle, G.M. 1999. Effects of environmental stressors on deep body temperature and activity levels in silver fox vixens (*Vulpes Vulpes*). *Applied Animal Behaviour Science* 64. 141-145.
- Direktoratet for naturforvaltning. 2003. Handlingsplan for fjellrev. Rapport 2003-2.
- Loison, A., Strand, O. og Linnell, J. D. C. 2001. Effect of temporal variation in reproduction on models of population viability: a case study for remnant arctic fox (*Alopex lagopus*) populations in Scandinavia. - *Biological Conservation* 97: 347-359.
- Mononen, J., Oulkkinen, H., Pyykönen, T., Juntunen, J., Hänninen, S. & Ahola, L. 2003. (i Pyykönen mfl 2007). Lentomelun vaikutus tarhattujen sinikettujen lisääntymiseen: esitutkimus. (The effect of avian noise on reproduction in farmed blue fox; a pilot study) (på finsk). *Soumen eläinlääkärilehti* 109 (6): 337-343.
- Pyykönen, T., Juntunen, J., Ahola, L., Parri, A. & Mononen, J. 2007. Avian noise does not impair the reproductive success of farmed blue foxes. *Animal Reproductive Science* 97: 128-136.
- Warberg, E., Bakken, M., Heiestad, A. Hogstad, K.E., Kielland, M., Aasvang, G.M., Handelsby, P. Grøtteland, M. Sveistrup, H.O., Martinsen, Ø. Finnanger, R. og Skotnes K-E. Forsvarets områder for lavflygning. NOU, Norges offentlige utredninger 2001:15. AIT Trondheim AS/AIT Otta AS.